

FELSEFE DÜNYASI

2021/ YAZ/SUMMER Sayı/Issue: 73

FELSEFE / DÜŞÜNCE DERGİSİ

Yerel, Süreli ve hakemli bir Dergidir.

ISSN 1301-0875

Türk Felsefe Derneği mensubu tüm Öğretim üyeleri (Prof. Dr., Doç. Dr., Dr. Öğr. Üyesi) *Felsefe Dünyası*'nın Danışma Kurulu/ Hakem Heyetinin doğal üyesidir.

Sahibi/Publisher

Türk Felsefe Derneği Adına Başkan Prof. Dr. Murtaza Korlaelçi

Editör/Editor

Prof. Dr. Hasan Yücel Başdemir

Yazı Kurulu/Editorial Board

Prof. Dr. Murtaza Korlaelçi (Ankara Üniversitesi)

Prof. Dr. Celal Türer (Ankara Üniversitesi)

Prof. Dr. Hasan Yücel Başdemir (Ankara Üniversitesi)

Prof. Dr. Levent Bayraktar (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Doç. Dr. Muhammet Enes Kala (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Fatih Özkan (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)

Arş. Gör. Buğra Kocamusaoglu (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Felsefe Dünyası yılda iki sayı olmak üzere Temmuz ve Aralık aylarında yayımlanır. 2004 yılından itibaren Philosopher's Index ve TÜBİTAK ULAKBİM / TR Dizin tarafından dizinlenmektedir

Felsefe Dünyası is a refereed journal and is Published Biannually. It is indexed by Philosopher's Index and TUBITAK ULAKBİM / TR Dizin since 2004

Adres/Adress

Necatibey Caddesi No: 8/122 Kızılay-Çankaya / ANKARA PK 21 Yenişehir/Ankara

Tel & Fax : 0312 231 54 40

www.tufed.net

Fiyatı/Price: 50 TL (KDV Dahil)

Banka Hesap No / Account No:

Vakıf Bank Kızılay Şubesi | IBAN: TR82 0001 5001 5800 7288 3364 51

Dizgi / Design: Emre Turku

Kapak Tasarımı / Cover: Mesut Koçak

Baskı / Printed: Tarcan Matbaa

İvedik Köy Mahallesi, İvedik Cd. No:417/A, 06378 Yenimahalle/ANKARA

Tel: 0(312) 384 34 35

Basım Tarihi : Temmuz 2021, 500 Adet

IMMANUEL KANT FELSESİNDE HÜRRİYETİN EPISTEMOLOJİK VE AHLÂKİ OLANAĞI*

Felsefe Dünyası Dergisi, Sayı: 73, Yaz 2021, ss. 379-395.

Geliş Tarihi: 07.04.2021 | Kabul Tarihi: 11.06.2021

Nuri ÇİÇEK**

Giriş

Felsefe tarihinde dönemler genellikle üzerinde düşünülen problem çerçevesinde şekillenir. Örneğin Ortaçağ felsefesi teolojik sorun, 17. yüzyıl felsefesi töz, 18. yüzyıl felsefesi aydınlanma sorunu üzerine odaklanır. Immanuel Kant (1724-1804), kendinden önce varolan bu felsefi dönemlerde tartışılan sorunlara yönelik çözüm getirmeyi denemiş ve sistemini bu amaçla bir sentez olarak ortaya koymaya çalışmıştır. O, Felsefe Tarihine holistik yaklaşımıyla 17. yüzyıl rasyonalizmini de 18. yüzyıl empirizmini de sıkı bir eleştiri süzgecinden geçirmiş ve her ikisinin de insanı tek boyutlu ele alarak ne kadar hatalı bir iş yaptıklarını göstermeyi hedeflemiştir. Ayrıca Kant, bu eleştirileri akıl ve aklın yetileri bağlamında yaparken akla belli sınırlamalar getirmeyi ve aklın yetilerini yeniden, en baştan tahlil etmeyi amaçlamış ve bu bakımdan da Kant'ın eleştirileri, modern felsefenin en önemli düşüncelerinden biri olmuştur.

Kant'ın bu rasyonalizm ve empirizm eleştirisi, felsefe tarihinde yeni sorular ve sorunlar oluşmasına ve böylelikle felsefi düşüncede hareketliliğe sebep olmuştur. Kant'ın felsefesi bir sentez ve sistem felsefesidir ama her şeyden önce onun felsefesinin konusu insan ve bilgide aklın yapısı ve sınırlarıdır. O, bir yandan insan aklının önemine vurgu yaparken diğer yandan da

* Bu makale yazarın Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nde, Prof. Dr. Kazım SARIKAVAK danışmanlığında yürütülen 'Benedictus de Spinoza ve Jean Paul Sartre'da Hürriyet Problemi' başlıklı doktora tezinden faydalanılarak hazırlanmıştır.

** Arş. Gör., Aksaray Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü, ORCID: 0000-0002-7565-475X, e-mail: nuricicek@aksaray.edu.tr

onun sanıldığı gibi sınırsız olmadığını gösterir. Kant, yaptığı fenomen-numen ayrımıyla aslında bir olan akli iki ayrı alana ya da bölüme ayırmış ve böylece aklın yetileri ve görevini belirlemede daha kapsamlı bir yol izlemiştir. Onun fenomen-numen ayrımı bize felsefesinin asıl amacını da verir. Onun asıl amacı, metafiziği bir bilim olarak görüp göremeyeceğimizi araştırmak ve eğer metafizik, bir bilimse onun bilimler arasındaki yerini tahlil etmektir. Bu amaçla çıktığı yolda Kant kendinden sonrakileri derinden etkileyecek bir bilgi ve ahlâk felsefesi kuramı ortaya koymuştur.

Kant'ın düşüncesinde teorik olarak çelişkiler (antinomiler) barındıran hür olma, pratik bir faaliyet içerisinde kendisine yer bulur. Hür eyleyen insan ahlâki anlamda sorumlu olan insandır. Ahlâki anlamda sorumluluk, insan eylemlerini değerlendirmede daha sağlam bir zemin sağlamıştır. Kant'ın ahlâk anlayışı büyük ölçüde akıl eleştirisine, bu eleştirisi de bilgi anlayışına gitmeyi gerekli kılmaktadır. Bu çalışmada Kant'ın akıl eleştirisi, bilgi felsefesi (epistemoloji) ve ahlâk felsefesi (etik) arasındaki bağlantı ve geçişlere değinilerek, ahlâk-hürriyet ilişkisi bağlamında hürriyet üzerine bir değerlendirme yapılacaktır.

Kant'ta Metafizik Eleştiri ve Epistemoloji

Kant'ın felsefi sistemi her şeyden önce insanı ve rasyonel olmayı öne çıkaran bir sentezdir. Onun felsefesinde temel soru(n) insan üzerine şekillenmiştir. Burada insan aklının önemine yapılan vurgunun yanında bu aklın sınırsız olmadığı veya sınırlarının ne olduğu da gösterilmeye çalışılır. Kant, fenomen/numen ayrımıyla akıl ile ilgili işlevsel anlamda bölümlenmiş ve aklın görev ve melekelerini belirleme noktasında daha yararlı bir güzergâh çizmiştir. Bu ayrımın asıl amacı ise, metafiziğin bir bilim olarak görülüp görülemeyeceğini araştırmaktır.

Kant'ın geleneksel metafiziği eleştirisindeki temel nokta, bu metafiziğin deneyden bağımsız olarak akıl kavramlarıyla ve bu kavramlarla yapılan salt mantıki analiz ve çıkarımlarla kesin bilgiye ulaşma iddiasıdır (Aşkın 2002, 138). Kant'a göre geleneksel felsefenin takip ettiği iki yol, rasyonalizm ve empirizmdir. Kant rasyonalist metafiziği dogmatizm olarak görür. Bu dogmatizm akli bir sınır ve belirlemeye tabi tutmadan, eleştiri süzgecinden geçirmeden, akla ulaşamayacağı sınırsız hedefler koyarak bu hedeflere ulaşılacağını kabul eder. Empirist metafizik ise septisizm ve ateizmle sonlanacaktır. Çünkü empiristler metafizik bilginin yokluğuna daha baştan kabul ettikleri kendi postulatlarıyla karşı çıkarlar. Dolayısıyla her iki gelenek de aklın eleştirisini yapmadıkları için ve öncül olarak kabul ettikleri

postulatlar yüzünden aynı hataya düşmüştür (Tuğcu 2001, 44). Bu sebeple ortaya bilimsel bir metafizik koyamamışlardır.

Kant'a göre, David Hume (1711-1776) nedensellik eleştirisiyle metafiziğin bu durumunu fark eden ilk filozoftur. Hume, 'her olayın bir nedeni vardır' (Akarsu 1984, 126) şeklinde kabul edilen ilkenin bizim a priori bir doğrumuz olmadığını, tecrübelerimizden kaynaklanan bir alışkanlık olduğunu ileri sürmüştür.

Hume, aklın a priori olarak kavramlarından yola çıkarak neden ve sonuç arasında kurulacak zorunlu bir bağlantıyı ortaya koymuştur. Çünkü böyle bir ilişki zorunluluk barındırmaktadır. Bir şey ile başka bir şey arasındaki zorunluluğun nasıl olması gerektiğine dair ilişkisi, o şeyin a priori olarak nasıl getirileceğine bağlı değildir (Kant 2002a, 5-6). Bu bakımdan nedensellik ilkesi Hume'a göre aklın a priori bir ilkesi değil, alışkanlığa dayanan ve duyuşsal olması yönüyle zorunlu olmayan bir ilkedir (Hume 1986, 123-124). Hume buradan hareketle aklın böylesi zorunlu bağınıtları ortaya koyma gücü olmadığına ve a priori bütün bilgilerin yadsınması gerekliliğine hükmederek metafiziği boş ve anlamsız olarak görür.

Kant, Hume'un deneye yüklediği yanlış anlamadan dolayı yanıldığını ifade eder. Hume'a göre deney ve tecrübe, alışkanlıklarla özdeştir ve bu anlamda deney duyu verilerinin bir yığıdır. Ancak Kant, deneyimi duyu verilerinin toplamından çok fazla bir şey olarak görür. Çünkü duyu verileri deneyimin sadece bir yönünü oluşturmaktadır. Deneyimde tek tek duyu verilerini aşan ve bu verileri zorunlu bir yargı haline getiren bilme vardır (Hume 1986, 82-83). Kant'a göre Hume, deneyde varolan bu a priori boyutu göremediği için aklın sınırsız gücünü doğru eleştirmesine rağmen *metafizik olanaklı değildir* şeklinde yanlış bir çıkarım elde etmiştir.

Hume nedenselliğin, deneyden bağımsız a priori bir ilke olup olmaması ve böyle bir kullanılabilirliğine yönelik eleştirisiyle Kant'ın ufkunu açmış ve onu kendi ifadesiyle dogmatik uykusundan uyandırmıştır (Kant 2002a, 7). Kant, Hume'un deneye yaptığı vurgudan hareketle a priori bir metafizik araştırmasına girişmiştir ve tüm duyu verilerini dışta bırakacak şekilde aklın kendi kavramlarıyla analizler ve çıkarımlar yapabileceği yönündeki inanç ve deneyin yalnızca duyu verilerinin bir yığını olduğu yönündeki inançtan dolayı geleneksel metafiziğin bir bilim olmaktan uzak olduğunu düşünmüştür (Kant 2002a, 20). Bu sebeple Kant, aklın sınırlarını belirlemek ve deneyde varolan a priori kalıpları göstermeyi hedeflemiştir. Onun amacı, metafiziğin bir bilim olup olamayacağını araştırmak, bunun için de insan aklının ve tecrübesinin a priori formlarını ortaya koymaktır.

Metafiziğin bilim olarak ortaya konulması sürecinde ilk durak bilimsel bilginin niteliğinin ortaya konulmasıdır. Bilimsel bilgiye dair ölçüt, metafiziğin bu ölçütü taşıyıp taşımadığına dair sorgulamayı beraberinde getirecektir. Kant'a göre 'sentetik a priori önermeler bilimsel bilgiyi dile getiren önermelerdir. Bu önermeler sentetik olmaları bakımından bilgimizi genişletir ve a priori olmaları bakımından da zorunlu ve geneldirler' (Dursun 2004, 32). Buradan Kant için bilimsel bilginin özelliklerinin neler olması gerektiği de kendiliğinden ortaya çıkar. Bilimsel bilgi zorunlu, genel ve genişletici bilgi olmalıdır. O halde yapılması gereken bilim olma iddiasındaki disiplinlerde bu bilgiyi aramak ve eğer bunu bulursak o disiplini bilim olarak kabul etmektir. 'Kant, bu soruşturmayı üç alanda yapar. Matematik, fizik ve metafizik' (Kant 2002a, 29). Kant'a göre asıl problematik alan metafiziktir. Çünkü gerek doğa bilminde gerek matematikteki gelişmeler bu disiplinlerde böylesi bir bilginin varolduğunu ve bunların bilim olduğunu kanıtlar.

Kant saf matematik, saf doğa bilimi, geleneksel olarak metafizik ve bilim olarak metafiziğin olanağının araştırmasını yapar ki, bu araştırma onun transandantal felsefesini oluşturur. Kant, transandantal kavramını insanın anlama yetisinin; başka bir deyişle insanın nesnelere bilgisini elde ediş tarzlarının bilgisi olarak kullanır (Cassirer 1996, 163). Yani insan aklının kendisindeki bilgi formlarının aranmasına Kant, transandantal felsefe der (Kant 1972, 27-28). Kant, matematiğin ve doğa biliminin olanağını transandantal estetik ve transandantal analitik; asıl soru olan metafiziğin olanağını ise transandantal diyalektik olarak ele alır (Heimsoeth 1986, 78).

Kant'a göre ister en somut ve basit olsun ister en karmaşık ve soyut olsun tüm bilgilerimizi elde etmenin iki yönlü tek yolu vardır. Biz ancak ve ancak düşünme ve algı ya da duyumsama yetisi ve anlama yetisinin iş birliğiyle şeylerin bilgisine ulaşabiliriz. Saf deney, saf tecrübe tek başına bir duyu verisinden başka bir şey değildir ve bir bilgi vermez, o sadece bilginin maddesini oluşturur. O duyu verisi ancak anlama yetisinin verili nesneyi tasarımla ilişki içine sokmasıyla bilgi haline gelir. Duyu verisi kendi başına kör, anlama yetisi ise duyu verisi olmadan boş bir kavramdır. Kant'ın deyişiyle 'algısız kavramlar boş; kavramsız algılar kördür.' Dolayısıyla düşünme olmadan duyum olamaz, duyum olmadan da düşünme gerçekleşmez. Özetle bilgi ancak ve ancak duyarlık ve anlığın iş birliğiyle gerçekleşir; biri olmadan diğeri de olmaz (Heimsoeth 1986, 79).

Kant, tecrübeyle elde edilen yargıları deneysel yargılar ve algı yargıları olarak ikiye ayırır. Ona göre "Deneysel yargılar, nesnel geçerliğe sahip ol-

dukları zaman deney yargılarıdır; sadece öznel geçerli olanları ise sırf algı yargılarıdır” (Kant 2002a, 48). Kant’a göre algı yargıları saf anlama yetisi kavramları değil, sadece düşünen öznedeki algıların mantıksal bağlantılarını gerektirirler. Oysa birincileri, her zaman duyusal görünümün tasarımlarından öte, özce anlama yetisinde yaratılmış özel kavramlar şart koşar; işte bu kavramlar deney yargısının nesnel geçerli olmasını sağlar (Kant 2002a, 48). Kant’a göre bütün yargılarımız önce sırf algı yargılarıdır; yani sadece bizim için geçerlidir. İşte bu algı yargılarının herkes için geçerli olması için biz onları anlama yetimizde bulunan a priori formlarla ilişki içine sokarız. Böylece bu veriler nesnellik ve kesinlik kazanır. Kant duyu verisine kesinlik ve evrensellik kazandıran bu a priori formlara kategoriler adını verir ve bu kategorilerin sayısını da on iki olarak belirler (Akarsu 1999, 34-35). Kant bu on iki kategoriye de dört gruba ayırarak ele alır. Böylece kategoriler her biri kendi içinde üç kategoriye barındıran dört grupta toplanır (Kant 2002a, 53).

NİCELİK : Çokluk, Birlik, Bütünlük

NİTELİK : Gerçeklik, Olumsuzlama, Sınırlandırma

BAĞINTI : Töz, Nedensellik, Karşılıklı Bağlılık

KİPLİK : Olanak, Olmak, Zorunluluk

Kant’a göre bu ilkeler olanaklı deneyin a priori ilkeleridir (Kant 2002a, 57). Kant, bu noktada şu uyarıyı da yapar: Anlama yetisinin bu kavramları sadece deney nesnelere ile ilişkileri içinde anlamlıdır. Bunları kendi başına şeylerle ilişki içine soktuğunuzda bu kategoriler anlamlarını tamamen yitirirler.

Kant, duyarlığın a priori formları olarak zaman ve mekân; anlığın a priori formları olarak da kategorilere yer verir. Metafiziğin bilim olarak sovruşturmasını transandantal diyalektik adı altında ele alır. Kant diyalektik kavramını boş bir kavram çatışması, insanın kendi kendini yanıltması anlamında kullanır. Bunun sebebini de metafiziğin olanaklarını araştırırken gittiği yolda görebiliriz. Ona göre metafizik hiçbir deneyle elde edilemeyecektir. Bu alan bu sebepten dolayı nesnel gerçekliklerini hiçbir deneyle doğrulamayacağımız ve bu anlamda da doğrulukları ve yanlışlıkları konusunda deneysel bir yargıya varamadığımız savlarla ilgilidir (Kant 2002a, 80). Ona göre anlayış yetisi, yalnız deney verileri ile ilgiliyken, akıl anlayış yetisini aşar ve koşulsuz olana ulaşmak ister. Nasıl anlayış yetisinin kategorileri, algının a priori formları¹ varsa akıl da idelerin temelini kendinde taşır. Kant,

1 Kant’a göre kategoriler bilinçte algısal olarak verilen ve yalnızca mantıksal yetiyi a priori bir araya getirmeye imkân sağlayan ‘*düşünce formlarıdır*’. Bu çerçevede Kant, kategorilerin düşünce ile aynı şey olmadığını, onların sadece ‘*düşüncenin formları*’ olduğunu iddia eder. O, bir yandan kategoriler diğer yandan zaman ve mekân arasında temel bir ayrım yapar. Kategoriler özü bakımından temeli duyulur olana dayanmaz, oysa algı formlarının kaynağı duyu verileridir. (Kant 1998, 359-360)

burada ide derken nesnelere hiçbir deneyle elde edilemeyecek olan zorunlu kavramları kasteder. Kant'a göre dikkatli olunmazsa akıl bu idelerle birlikte yanlış yollara sapabilir (Kant 2002a, 81).

Kant idelerin kategorilerden yani anlama yetisinin a priori kavramlarından ayrı tutulmasını çok önemser. Ona göre bu ayrım yapılmazsa metafizik büsbütün imkansızdır (Kant 2002a, 81). Anlama yetisinin kavramlarıyla oluşturulan bilgi deneyle doğrulanır, oysa aklın aşkın bilgileri yani ideler deneyde verilmez. Bunlar deneyle ne doğrulanabilir ne çürütülebilir (Kant 2002a, 82). Kant'a göre aklın üç aşkın idesi vardır: ruh, evren ve Tanrı (Kant 2002a, 83). Bu ideler üzerinde düşünen akıl antinomilere (çelişiklere) düşer. Doğru ya da yanlış bir yargıya varamaz. Felsefe tarihi boyunca bu üç ideden hareketle üç ayrı metafizik ortaya çıktığından bunlar transandantal diyalektik içinde ayrı ayrı ele alınmıştır. Buna göre ruh, rasyonel psikoloji, evren ve evren üzerine yalnız akıldan çıkan tecrübeyi yok sayan kurallar rasyonel kozmoloji ve saf akla dayanan Tanrı kanıtlamaları da rasyonel teoloji altında incelenecektir (Kant 2002a, 83).

Rasyonel psikoloji olarak ruhu ele alan Kant'a göre ruh idesi bizi yanılsamalara götürmüştür. Felsefe tarihinde hep hiçbir koşula bağlı olamayan bir ruh tanıtlaması yapılmıştır. Bunların tümünde bilen öznen hareketle hiçbir koşula bağımlı olmayan bir ruh anlayışı ortaya konmuştur. Bu tür mantıksal çıkarımlar Kant'a göre paralojizm² denilen üç terimden oluşması gerekirken dört terim kullanma hatası olarak bilinen bir mantık hatasını barındırır.

Kant rasyonel kozmolojide evren hakkında, kozmos hakkında deneye dayansalar da deney verilerini aşan ve bu anlamda da antinomilere düşüren önermelerden bahseder. Bu önermeler şunlardır (Kant 2002a, 92-93):

1. Önerme: Tez: Dünyanın zaman ve uzam bakımından bir başlangıcı (sınırı) vardır.

Antitez: Dünya uzam ve zaman bakımından sonsuzdur.

2. Önerme: Tez: Dünyada her şey yalın olandan oluşur.

Antitez: Yalın olan hiçbir şey yoktur, her şey karmaşıktır.

3. Önerme: Tez: Dünyada özgürlükten gelen nedenler vardır.

Antitez: Özgürlük yoktur (doğada her şey determinedir), her şey doğadır.

4. Önerme: Tez: Dünyanın nedenler dizisinde zorunlu bir varlık vardır.

Antitez: Zorunlu olan hiçbir şey yoktur, bu dizide her şey rastlantısaldır.

Kant'a göre bu çeşit ne doğrulanabilecek ne de yanlışlanabilecek önermeleri kurmamızın sebebi bizim duyular dünyasındaki görünüşleri kendin-

² Bu terim akıl yürütmede bir yanlışlık ya da hata için kullanılır.

de şeyler olarak görmemizden ve bu görünüşlerin bağlantılarının ilkelerini yalnızca deneyde geçerli ilkeler olarak değil, genel olarak kendinde şeyler için de geçerli ilkeler olarak kabul etmemizden kaynaklanır (Kant 2002a, 93). İşte bu durum beklenmedik bir çatışmayı doğurur. Çünkü bu önermelerdeki tez de antitez de öyle açık karşı çıkılmaz bir biçimde kanıtlanabilir ki, akıl ikileme düşer. Bu da septisizme sebep olur.

Rasyonel teolojide Kant, Tanrı hakkında yapılan ve deneyi aşım salt rasyonel çıkarımlara dayanan kanıtlamalarını ele alır ve bunların aklın aşım ideleri olduğunu söyler. Kant'a göre akıl burada deneyden tamamen kopar ve kavramlardan hareketle ve yine salt kavramlarla ilerleyerek varolan her şeyi açıklamaya ya da onların nedenini açıklamaya çalışır.

Kant üç Tanrı kanıtılaması üzerinde durur (Kant 1998, 563-589): Birincisi ontolojik kanıttır. Ontolojik kanıt bir kavramdan yola çıkarak Tanrı'nın varlığını kanıtlamaya çalışır, hatta Tanrı kavramının kendi içeriğinden yola çıkarak yapar bunu. Dolayısıyla bu kanıt analitik yargılarda bulunur ama varlığa ilişkin yargılar yalnızca sentetik a priori yargılar olmalıdır. Ancak ontolojik kanıt Tanrıyı en yüksek varlık olarak duyular üstü düşünür ve bu açıdan da burada sentetik a priori bir yargı çıkarmamız olanaksızdır (Heimsoeth 1986, 118).

Kant'ın ikinci olarak ele aldığı Tanrı kanıtılaması kozmolojik kanıttır. Bu kanıt da, evrenin varlığından zorunlu olarak bir Tanrı'nın varlığının kabulüne gider. Bu bakımdan da sırtını deneye yaslaması açısından ontolojik kanıttan ayrılır. Kant, her şeyden önce bu kanıtlamada ilk olarak ortaya konan Tanrı kavramının içi boş bir kavram olduğunu, bunun yine mantıksal analizlerle doldurulduğunu, dolayısıyla Tanrı'nın niteliklerinin ortaya konmasının yine deneyden aşım bir biçimde gerçekleştiğini söyler. Ayrıca bu kanıtılamada, nedensellik ilkesini yanlış olarak dünyanın dışındaki bir fenomene de uygulamaya kalkar (Heimsoeth 1986, 119).

Kant üçüncü olarak teleolojik delili ele alır: Bu delil, evrendeki ereksellikten yola çıkarak bu ereğin ancak bir Tanrı olacağı fikrine varır. Doğa olaylarındaki düzen ve erek (gaye) bir yaratıcıyı gerekli kılar. Ancak Kant bu düzenden yola çıkılarak yalnızca form veren bir güçten bahsedilebileceğini, maddi olanın yaratıcısı bakımından Tanrı'nın da bu delille ispatlanması gerektiğini, ancak bu noktanın açık kaldığını söyler. Ayrıca dünyadaki düzenden form veren bir Tanrı düşüncesini çıkarmadan da dünyanın oluşumunu açıklamak her zaman mümkündür. Örneğin bu düzenin doğanın ilk başta potansiyel olarak sakladığı kendi güçlerinden kaynaklandığını iddia etmek için hiçbir sebep yoktur. Güneş sistemini açıklayan mekanik ilkeler onun doğuşunu da açıklayabilir. Ayrıca canlı varlıkları dışarıda bırakacak-

sak cansız varlıkların durumunu ele aldığımızda teleolojik delil iyice yetersiz kalır; çünkü cansız canlıdan ayıran en önemli özellik, Kant'a göre, onun kendi kendine düzen kurmasıdır. Dolayısıyla her şeye düzen veren bir Tanrı fikri cansız varlıkların doğasıyla çelişir (Heimsoeth 1986, 119-120).

Bütün bunlardan çıkarılacak sonuç; Kant'a göre, insanın anlama yetisindeki kategorilerle belirlenen ve olanaklı deneye tabi fenomenlerle sınırlanmış bu alanda, yani fiziki dünyada, hem konusu hem işleyişi hem de ulaştığı sonuçlar bakımından metafiziğin bir bilim olarak ortaya çıkma şansı yoktur. Çünkü metafizik zamansal – mekânsal olandan aşkın olana yönelir ve bu bakımdan da bilimsel bilginin ve onu elde edecek araçların dışına çıkar. O bilimsel bilgiyi elde etme araçları tarafından kullanılmaya kalktığında çeşitli antinomiler ve çatışmalar yaratır. Dolayısıyla Kant, metafizik bir bilim olarak ortaya çıkabilir mi sorusuna menfi cevap vermektedir.

Ahlâk – Hürriyet Üzerine

Kant ahlâk anlayışında da epistemolojisinde olduğu gibi kendinden önceki ahlâk telakkilerini sıkı bir eleştiriye tabi tutar. Özellikle geleneksel mutlulukçu (eudaimonist) ve faydacı ahlak (utilitarist) anlayışlarıyla hesaplaşan Kant, iki ahlâk düşüncesinin de ters yolda yürüdüğü kanısındadır (Heimsoeth 1986, 120). Bu düşünceler, salt insan mutluluğunu amaçlayarak asla nesnel ve evrensel bir ahlâk fikri ortaya koyamayacak ve bu iddiada olduklarında da büyük bir yanılğı içinde olacaktır. Kant'a göre bu yanılığının sebebi, fenomenal alandaki yanılığının tam tersi olarak bu teorilerin deneye, insan deneyimine bu alanda gereğinden fazla önem vermeleridir.

Kant bu yanılışı gösterebilmek için ahlâkın alanı ya da ahlâklılık yetisinin bulunduğu yer olarak betimlediği aklın pratik kısmının yani 'pratik akıl'ın bir ayrımını yapar. Bu ayrıma göre bir teknik pratik akıl bir de salt pratik akıl vardır. Teknik pratik akıl gerçek bilgiyi kullanır. Ondaki nedensel bağları görür ve kendi amacı için gerekli olan araçları seçer ve bulur. Onu bu amaca gereksinimleri yönlendirir. İşte Kant'ın eleştirdiği faydacı ve mutlulukçu ahlâk anlayışları bu teknik pratik akıldan yola çıkar. Akıl burada hep bir şeylerin (gereksinim, istekler, irade) buyruğundadır. Salt pratik akılda ise belirleyici olan aklın kendisidir. Akıl burada yönlendiren onun kendi koyduğu a priori ilkelerdir. Dolayısıyla bu şekilde salt pratik akıl temelli bir ahlâk anlayış ile bu alanda bir nesnellik söz konusu olabilir. Oysa temele mutluluğu koyarsak hiçbir nesnel taban yakalanamaz. Çünkü insanı türlü türlü şeyler mutlu edebilir ve bu mutlu eden şeyler zaman ve mekâna göre değişebilir ve çoğu kez bunlar maddi boyuttadır. Elbette ki amaçlanan maddesel hedefe ulaşmak da 'iyi' bir şeydir. Ancak Kant'ın aradığı ahlâki

iyilik daha farklı bir mahiyettedir. O her durumda değişmeyecek kendinde 'iyi' olan bir ahlâki iyi bulup kendi ahlâk düşüncesini bu temel üzerinden oluşturmak ister.

Özetlemek gerekirse fenomenal alanda 'kendinde şey'lerin yeri olmadığını söyleyen Kant, bunların numenal alanına ait olması gerektiğini ve bu açıdan da bu alanda aranması gerektiğini düşünür. Bunun ahlâk felsefesinde tezahürü de doğal olarak 'kendinde iyi' olacaktır ve dolayısıyla Kant için ahlâk felsefesinin araması gereken ilk temeli ve gerçek çıkış noktası, bu "kendinde iyi" olan şeydir.

Kant'a göre dünyada hatta dünyanın dışında bile kendinde, kendi başına koşulsuz iyi olan tek şey 'iyi isteme'³'dir (Kant 2002b, 8). Diğer tüm karakter özellikleri; cesaret, kararlılık, cömertlik, vb. hepsi; iyi bir iradenin yani iyi istemenin kontrolünde olma koşuluyla 'iyi'dirler. İyi isteme olmadan bunların hepsi kötü, zararlı şeyler haline gelebilirler. İnsanın karakter özellikleri dışında hayatın ona verdiği güzellikler için de aynı şey geçerlidir. Güçlülük, zenginlik, onur... bunların hepsi hep iyi istemenin kontrolünde olduklarında insan yararladır. Görüldüğü gibi iyi isteme, sonucundan ya da uygulanışından dolayı ya da herhangi bir amaç doğrultusunda gerçekleştiği için değil, koşulsuz olarak kendi başına iyidir ve diğer iyi diye nitelendirdiğimiz her şeye o karakteri kazandıran bir çıkış noktasıdır. Dolayısıyla o; daha önce iyi olarak görülen her şeyden daha değerlidir. Dışsal şartlarla ya da koşulların uygunsuzluğu sebebiyle iyi istemenin koyduğu hedefe ulaşamaması onun bu değerinden hiçbir şey götürmez.

Kant'a göre bu iyi istemenin kaynağı içgüdü değil, akıldır. Kant'ın eleştirdiği araçsal mutluluk ahlâkının temelinde ise içgüdü vardır. Çünkü Kant'a göre doğa, mutluluğu edinmek için içgüdüyü, böylesi bir kendinde iyi olan iyi isteme için ise aklı kullanır.

Kant felsefesinde önemli bir hareket noktası olan iyi isteme bizi başka bir kavrama; 'ödev' kavramına götürecektir. Çünkü Kant'ta iyi isteme kendini ödev kavramında açar, somutlaştırır ve daha belirgin olarak gösterir. O halde Kant için önemli bir başka kavram olan 'ödev' kavramını tahlil etmekte fayda vardır.

Kant, temelinde iyi isteme olan her kavramın ya ödevine uygun ya da ödevden dolayı yapıldığını söyler (Kant 1999, 89). Onun ödevden anladığı da

3 Kant'ın felsefesinde 'iyi isteme' kavramında 'iyi' sözcüğü istemenin sıfatı olarak anlaşıldığında kafa karışıklığına sebep olabilir. Bu durumda asıl kastedilenden, yani salt iyi'yi istemekten- uzaklaşmış olur. Kant'ın kastettiği 'iyiyi istemek' salt iyi olanı istemek, mutlak iyi olanı irade etmek, istem alanımıza almak anlamlarıdır.

ahlâki buyrukların içeriğidir. Bu anlamda o, ahlâki açıdan eylemleri önce ikiye ayırır: Ödeve uygun olan ve ödeve aykırı olan. Kant'ın bu ayırmadan sonra aradığı, gerçek anlamda ahlâki ya da ahlâklı eylemin hangisi olduğudur. Bu arayışta ilk olarak ödeve aykırı eylem kendiliğinden elenir. Çünkü ahlâki ödeve aykırı olan bir eylemin ahlâkiliğinden bahsedilemez. Kant bu noktada ödeve uygun eylemleri; “ödev”den dolayı yapılan ve “eğilim”den dolayı yapılan eylemler diye ikiye ayırır. Kant'a göre ödeve uygun eylemlerin hepsi ahlâkidir ama bir eylemin ahlâki olması için sadece ödeve uygun olması yetmez aynı zamanda ödevden dolayı yapılması gerekir. Daha açık bir biçimde ifade etmek gerekirse; ödeve uygun her eylem ödevden dolayı yapılmaz. Öyle eylemler vardır ki, ödeve uygundur fakat eylemin temelindeki niyet ödevin kendisinden değil, bir eğilimden ya da çıkardan dolayı yapılmıştır. İşte böyle eylemler araçsaldır ve bu bakımdan ahlâki olsa da ahlâki eylem değildir. Bunu Kant şu örnekle açıklar:

Örneğin bir bakkalın deneyimsiz müşterisini aldatmaması ödeve uygundur; çok alışverişin yapıldığı yerde, zeki tüccar da bunu yapmaz, herkes için değişmez bir fiyat koyar, öyle ki bir çocuk, başka herkes gibi, ondan alışveriş yapar. Dolayısıyla dürüstçe hizmet edilir; ancak bu, tüccarın bunu ödevden ve dürüstlük ilkesinden dolayı böyle yaptığını inanmamız için pek yeterli değildir; çıkarı gerektiriyordu bunu, ama ayrıca sevgiden dolayı, birini diğerine fiyat konusunda yeğlemesi için müşterilere doğrudan doğruya bir eğilimi olması gerektiği, burada düşünülemez. Demek ki eylem ödevden dolayı ya da doğrudan doğruya eğilimden dolayı değil, sırf bencil bir amaçla yapılmıştır (Kant 2002b, 12-13).

Görüldüğü gibi Kant için ahlâki bir eylem iyi istemenin kontrolünde olan ve ödevden dolayı yapılan eylemdir. Başka bir deyişle, iyi bir niyetle ama bu iyi niyetin evrensel bir ilke olarak kabulüyle yapılmış bir eylemdir. Peki bu ödevler nelerdir ve biz bunları nereden ve nasıl alırız? Kant için ödev kendini bize buyruklarla gösterir. Buyruklar iyi istemenin yapmamızı istediği ödevleri bize buyuran önermelerdir. Ödev iyi istemenin içeriğini belirliyorsa bunun biçimini de buyruklar belirler. O halde şimdi Kant için ahlâki buyruğun nasıl olacağını inceleme gereği ortaya çıkar.

Kant'a göre; “İsteme için zorlayıcı olduğu ölçüde nesnel bir ilkenin tasarımına emir (aklın emri), bu emrin formülüne de **buyruk** denir” (Kant 2002b, 29). Buyruklar hep bir gereklilik içerirler. Hep bize bir şeyler yapmamızı veya yapmamamızı söylerler ve Kant'a göre, buyurdıkları ya da yasakladıkları eylemin amacına ya da içeriğine göre ikiye ayrılırlar: *Koşullu buyruk* ve *koşulsuz buyruk*.

Koşullu buyruklar insanın ortaya koyduğu bir amaç doğrultusunda insana yapması ya da yapmaması gerekeni gösteren buyruklardır. Koşulsuz buyruklar ise, bir eylemi kendisi için herhangi bir araç olmadan nesnel ve zorunlu olarak buyuran buyruklardır. Her buyruk iyi bir davranışı buyurur. Bu iyi davranış herhangi bir şey için bir araç olarak ortaya çıkıyorsa o buyruk koşullu, kendi başına iyi olanı buyuruyorsa kesin buyruk olur. Kant koşullu buyrukları da sınıflandırır. Buna göre koşullu buyruklar beceri buyrukları ve basiret buyrukları olarak ikiye ayrılır. Beceri buyrukları problematik, basiret buyrukları pragmatiktir (Kant 2003, 13). Bilimin bütün buyrukları beceri buyruklarıdır. Bunlar bilimlerin pratik yararını amaç edinirler. Dolayısıyla bu pratik yarar sağlanırsa bu buyruk geçerli olacak, sağlanmazsa geçerli olmayacaktır. Kant'a göre bu buyruk tipi ahlâki ilgiye ilişkin bir buyruk tipi değildir. Basiret buyruklarında ise amaç mutluluktur. Mutluluğu gerçekleştirmek için araç olarak kullanılan eylemi buyuran mutluluklardır. Bu buyruklar Kant'a göre insanın içinde aslında a priori bir biçimde bir eğilim olarak vardır. Çünkü her insan mutlu olmayı ister ama bu buyruklar koşulludur ve onu zorunlu kılan durum ortadan kalktığında artık o buyruk kesin ve geçerli olmaktan çıkar.

Dolayısıyla koşullu buyruklar her zaman belli koşullarda geçerli olacağı için bir ahlâk buyruğu olamazlar. Oysa kesin buyruk her türlü amaçtan bağımsızdır. Eylemin sonucuyla veya içeriğiyle ilgili değil, onu ortaya çıkaran ilkeyle ilgilidir. Burada önemli olan o eylemin temelindeki niyettir. İşte Kant'a göre, iyi istemenin kendine ödev edindiği ahlâki eylemi bize buyuracak buyruk, böylesi bir koşulsuz buyruk olmalıdır. Koşulsuz buyruk kesin ve a priori olmak zorundadır. Çünkü her şeyden önce o genel geçer ve zorunludur; ayrıca o hiçbir deneyden çıkarılamaz. Çünkü deney bize o buyruğun buyurduğu davranışın sonucunu gösterir. Onun içindeki içsel niyet tamamen önseldir, a prioridir. Ayrıca sadece kesin buyruk genel bir yasa niteliğindedir. Diğer buyruklar rasgele bir amaca hizmet ederken koşulsuz buyruk her türlü şarttan bağımsızdır. O halde bu buyruk deneyden gelmemesi bakımından a priori ve genel bir yasa olması bakımından da sentetiktir. Dolayısıyla fenomen alanda bilgide ortaya konan sentetik a priori ilkeler ahlâk alanında da mevcuttur. Kant'a göre; ahlâk alanında böyle sentetik a priori olan ve tüm diğer koşulsuz buyrukları kendinde toplayan bir genel ahlâk yasası vardır. Bu yasa Kant tarafından: "...ancak, aynı zamanda genel bir yasa olmasını isteyebileceğin maksime göre eylemde bulun" (Kant 2002b, 38) şeklinde ifade edilir.

Bu noktada Kant felsefesinde önemli bir kavram olan 'maksim' kavramı üzerinde durmakta fayda vardır. Kant için maksim bir tekil eylemin arkasındaki öznel ilkedir. İşte Kant bu öznel ilkenin öyle bir ilke olmasını istiyor

ki, genelleştirildiğinde bir doğa yasası halinde düşünülebilir. Kant'a göre diğer tüm ahlaki buyruklar bu önermeden türetilebilir. O, bu ilkenin geçerliliğini ve işlevselliğini çeşitli örneklerle göstermeye çalışır:

Bu örneklerden birinde Kant bizden bir dizi felaket sonucu bu dünyada yaşamının bir anlamı olmadığına kendini inandırmış bir insan düşünmemizi ister. Bu insanın intihar etme gibi bir niyeti; yani maksimi olduğunu düşünelim. Hemen bu en üst ahlâki ilkeyi ölçüt olarak kullanıp çok büyük zorluklara düşenin intihar etmesini buyuran evrensel bir ahlâk yasası düşündüğümüzde böylesi yasaya uymanın ne kadar saçma ve ne kadar imkânsız olduğunu görürüz. O halde bu eylem ahlâki bir eylem olamaz. Görüldüğü gibi Kant kendi ahlâki ölçütü ile intiharın ahlâki bir eylem olmadığına gösterilebileceği düşüncesindedir (Kant 2002b, 38-39).

Kant'ın ikinci örneği ise zor durumda kalan ve bu yüzden ödeyemeyeceğini bildiği halde yalan söyleyip borç para alan birine ilişkindir. Böylesi bir durumda söz konusu kişi evrensel ahlâki ilkeyi kendi eylemi üzerinde uyguladığında; yani herkesin zor durumda kaldığında yalan söyleyip borç almasını buyuran bir ahlâk yasası düşlediğinde hemen görecektir ki, bu ahlâk yasası bir kaos ortamı yaratacak ve borç verme müessesesinin kendisini de ortadan kaldıracaktır. O halde bu eylem de ahlâki bir eylem olmamalıdır (Kant 2002b, 39).

Bu noktada artık Kant, felsefesinde ahlâklı davranışı ölçebileceğimiz bir ölçüt oluşturmuştur. Şimdi Kant, bu evrensel ve tümel ilkedeki başka ilkeler çıkarıp çıkaramayacağına bakacaktır. Kant, böyle bir ilke arayışına bu ilkenin kaynağını sorgulamaktan başlar. Ona göre bu ilke doğadan değil, insan aklının kendisinden gelmelidir. Başka bir deyişle ortada bir yasa varsa bu yasayı koyan da insan olmalıdır. Çünkü ahlâki ilkenin temelini oluşturan iyi isteme yalnızca insanda vardır. O halde kendi başına değerli tek şeye, yani iyi istemeye sahip olan insan ahlâki anlamda bir yasa koyucu olması bakımından kendi başına bir değere sahiptir. Bu yüzden de asla hiçbir eylemde araç olarak kullanılmamalıdır. Kant bu noktada ikinci bir ahlâki yasaya ulaştığı kanısındadır. Ona göre bu yasa şudur:

“her defasında insanlığa, kendi kişinde olduğu kadar başka herkesin kişisindedeyen de de sırf araç olarak değil, aynı zamanda amaç olarak davranacak biçimde eylemde bulun” (Kant 2002b, 46).

Kant, bu ilkenin de ilk ilkede verilen örneklerle sınırlanmadığında aynı sonucu vereceğini düşünür. Dolayısıyla bu iki ilke Kant'a göre ahlâki bir eylemin ölçütü olabilir. Kant'ın bu amaç olarak insan düşüncesi onu başka, ama Kant

felsefesi için çok önemli bir düşünceye bir ‘amaçlar krallığı’ düşüncesine götürür (Kant 2002b, 50).

Kant’a göre koşulsuz kesin buyruklar koyan insan sırf bu sebeple koşulsuz, kesin bir biçimde, hiçbir şarta bağlı olmadan kendi kendinde (bizatihi) bir amaçtır ve bu açıdan değerlidir. Diğer tüm varlıklar “şey” iken bir tek insan “kişi”dir. Çünkü o akıl sahibi bir varlıktır. Bu aklıyla nesnel yasalar ortaya koyar. İşte böyle bir amaç olan insanın bulunduğu topluluğu da Kant amaçlar ülkesi olarak niteler. Kant, burada doğal olarak ahlâkla ilgili alanı kasteder ve insanın bu alanda hem kral hem de yurttaş olduğunun altını çizer. Kraldır; çünkü bu ülkenin yani ahlâkiliğin yasalarını kendi koyar; aynı zamanda yurttaştır, çünkü bu kendi koyduğu yasalara bir çeşit saygıdan gelen bir zorunlulukla (kendisi) uyar. Kant amaçlar krallığı düşüncesiyle artık bireysel ahlâktan toplumsal ahlâka da bir geçiş sağlar. O krallık derken çeşitli akıl sahibi varlıkların ortak yasalar aracılığıyla kurduğu sistematik bir birliği kasteder. Burada akıl sahibi varlıkların koyduğu nesnel yasalar ortak kurallardır. Dolayısıyla her birey bir diğerinden ve kendinden sorumludur. Tüm amaçlar ülkesi sakinleri kendi koydukları bu yasaya saygılı bir zorunlulukla uyar.

Akl sahibi varlığın kendinde amaç olmasını sağlayan tek şey ahlâklılıktır. Çünkü ancak bu şekilde amaçlar ülkesinde krallığını ilan edebilir. Böylece amaçlar ülkesinde ahlâklılık ve insan olmak özdeştir ve tek değerli şeydir. Bu ülkede akıl sahibi varlık olan insan kendi uyacağı yasaları belirlemesi bakımından otonom bir varlıktır. Burada irade kendi koyduğu yasalarla kendini yönetir.

Kant’a göre insan bedensel yanılla duyulur dünyaya, tinsel yanılla da düşünülür dünyaya bağlıdır. Bu da aslında insanın, hem fiziksel dünyanın nedenselliğinin hem de tinsel dünyada hürriyetin etki alanında olduğunu göstermektedir. Ona göre, duyulur dünya ve hürriyet arasında zorunlu bir bağ vardır ve bu iki ide arasında uygunluğun sağlanabilmesi bizi “Tanrı”, “en yüksek iyi” ve “ruhun ölümsüzlüğü” postulatlarına götürür. Fakat bu, akla hürriyetin nasıl olanaklı olduğu sorusunu getirir. Kant bu olanaklılığı şu şekilde dile getirir: “Hürriyet empirik değişkenlerden bağımsız olarak tanımlandığı ve doğa yasalarına başvurmak suretiyle açıklanabildiği için, irade hürriyetine ilişkin açıklamanın paradoksal bir açıklama” olacağını iddia eder. Çünkü saf aklın ideleri arasında nesnel gerçekliğini kanıtlayan tek duyular üstü ide hürriyet idesidir (Urhan 2003, 17).

Hürriyet, ahlâki olmanın temel şartıdır. Eylemin ahlâken ‘iyi’ olmasının koşulu hür olmanın yanında hürriyeti amaçlamasında yatar (Çilingir 2009, 16). Kant’ın hürriyet konusundaki yaklaşımı hürriyet postulatı olarak adlan-

dırılır. Buna göre Kant, insan iradesinin, ahlâki ödev ve yükümlülüğe dair tecrübemizden dolayı hür varsayılması gerektiğini ileri sürmüştür. İnsanın ahlâki ödev, yükümlülük ve sorumluluğu yerine getirmesi için hürriyeti kabul etme zorunluluğu vardır. Çünkü Kant'a göre ahlâk ve hürriyet ayrılmazcasına birleşmişlerdir (Cevizci 2017, 1481).

Kant, hürriyeti teorik aklın ideleri aracılığıyla dolaysız olarak kavrayamasak da, onun olanaklılığını apriori olarak bilebileceğimizi ifade eder. Aynı zamanda saf aklın bilebileceği ve ahlâk yasası tarafından kanıtlayabileceğimiz tek ide de Kant'a göre hürriyet idesidir. Ona göre, saf akıl her koşuldan bağımsız bir şekilde nedenini belirler. Ahlâk yasasının varlığı ise, hürriyet olmadan düşünülemez. Çünkü hürriyet ahlâk yasasının ön koşuludur. Bu durumda hürriyet aklın zorunlu varsayımı olarak karşımıza çıkmaktadır (Kant 1999, 4-5). Ahlâki olarak hür olma, teorik düzlemde aklın nedensellik çerçevesinde düştüğü antinomilerden kendisini kurtarmasını sağlar. Hürriyet saf akıl sisteminin kilit noktasıdır. Saf teorik düzlemde bir 'ide' olan hürriyet, ahlâk yasası aracılığıyla kendini ortaya koyar.

Sonuç

Nedensellik ilkesinin ya da determinizmin, felsefedeki en önemli problemlerden biri olan hür iradeye ters düştüğü söylenebilir. Gerçekleşen her olay kendinden önce gelen doğal koşulların sonucuysa, bireyin her eyleminin daha önceki eylemlerle belirlendiğini kabul etmek gerekir. Bu da eylemin, eyleyenin arzusu, kararı ya da bilinçli edimlerinden bağımsız olduğunu düşünmemizi gerektirir. Eğer böyleyse, insanların eylediklerinden ya da eylemde bulduklarından söz edemeyiz. Dolayısıyla onların da doğa yasalarına göre hareket eden cisimler olduğunu söylememiz gerekir. Bu durum Kant'ın da fark ettiği gibi insanın eylemlerinden sorumlu oldukları varsayımına ciddi bir darbe indirir. Aslında ahlâk, evrensel nedensellik ilkesine taban tabana zıt bir varsayıma dayanır: İnsani eylemler dış etkilere değil, bizzat bireyin kendisinden kaynaklanır.

Kant felsefesinde kendi kendimize 'bu yapılacak doğru şey ve ben de yapacağım' diyoruz. Kendi irademizi hür olarak belirlememizin nasıl mümkün olduğunu bilmiyoruz, ancak kendimizi ahlâki açıdan sorumlu olarak görmemiz gerekmektedir. Aslında tek koşulsuz iyi şeyin 'iyi niyet' olduğu söylenebilir.

Kant, insana fenomenal alanda tanımadığı hürriyeti numenal alanda verir. Ona göre hür olmak yani bir seçimde bulunmak ahlâklılığın varlık şartıdır. Dolayısıyla eğer bir ahlâkilikten bahsedeceksek ki, bunun varlığı şüp-

hesizdir. İnsanın hür olduğunu kabul etmek gerekir. Bu açıdan fenomenal alanda saf aklın sınırları içinde çözümsüz kalan sorunlardan biri olan hürriyet sorunu numenal alanda çözülmüştür. İnsan kendi aklıyla kendine yasalar koyuyorsa ve iyi isteme içinde bir seçimi barındırıyorsa ahlâki bir varlık olabilmek için hürriyetin bir varlık koşulu olması zorunludur.

Sonuç olarak ahlâk felsefesi açısından hürriyet, eylemde bulunan insanın sorumlu olmasının ön şartı olmak durumundadır. Bireylerin eylemlerinden sorumlu tutulabilmesi için hür irade ile eylemde bulunmaları gerekmektedir. Sorumluluk bilinci hür olmakla, hür olmak sorumlulukla değerli ve anlamlıdır. Ahlâklılık olmak hürriyetin önünde bir engel değildir, onun gerçekleşmesinin zeminini beraberinde getirir. Ancak böyle bir zemin çerçevesinde bireylerin ahlâklılık olmasından ve sorumluluktan söz edebiliriz. Aksi takdirde zorunluluklar içerisinde eylemlerinin neticelerinden sorumlu tutamayacağımız yığınlarla karşı karşıya kalırız. İşte Kant, rasyonel bir düzlemde sadece bireysel değil, toplumsal olarak da üzerinde uzlaşabileceğimiz bir ahlâk ve hürriyet düşüncesi ortaya koyarak bu zeminin imkânı noktasında bizlere yol gösterici olmuştur. Her ne kadar Kant'ın bu tutumu ve genel olarak felsefi düşüncesindeki iyimser beklentisi, iki asır geçmiş olmasına rağmen pratiğe yansıtılamamış olsa da bunun çözümünün olgu alanında icad-ı cedit, değer alanında keşf-i kadime odaklanılarak filozofların teorik düşüncelerinin eyleme yansımalarıyla karşılık bulacağı kanaatindeyiz.

Öz

Immanuel Kant Felsefesinde Hürriyetin Epistemolojik ve Ahlâki Olanağı

Immanuel Kant (1724-1804), ahlâkın hürriyetle, hür olmanın da rasyonel bir varlık olarak insanın istemesiyle ilişkili olduğunu vurgulamıştır. Bu istemeyle de insan, eylemlerinin belirleyicisi ve uygulayıcısı konumundadır. Rasyonel bir varlık olarak eyleyen ve uygulayan insan bu eylemlerinden sorumludur. Sorumluluk hür olarak eyleyen insan için söz konusudur. Ahlâkın yasa olması nedeniyle de tek tek bireyler için söz konusu olan belirleyici ve uygulayıcı konum tüm insanlar için geçerlidir. Hür olmak, teorik bir zeminde çelişkilere yol açsa da eyleyen insanın eylemlerinde kendisini göstermesi bakımından pratik zeminde ahlâklı olmanın ön koşulu olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı zamanda bireylerin eylemlerinde sorumlu olabilmeleri için hür olmaları da gerekmektedir. Bu çalışmada ahlâk açısından olmazsa olmaz olarak düşündüğümüz hür olmanın Kant'ın bilgi ve ahlâk anlayışı çerçevesinde bir değerlendirmesi yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Immanuel Kant, Bilgi Felsefesi, Ahlak Felsefesi, Hürriyet, Sorumluluk, İsteme.

Abstract

The Epistemological and Moral Possibility of Liberty in Immanuel Kant's Philosophy

Immanuel Kant (1724-1804) emphasized that morality is related to liberty, and being free is related to human will as a rational being. With this willingness, man is the determinant and practitioner of his actions. A person who acts and practices as a rational being is responsible for these actions. Responsibility exists for people who act freely. Since morality is the law, the determining and implementing position for individuals is valid for all people. Although being free leads to contradictions on theoretical ground, it appears as a prerequisite of being moral on a practical ground, since it shows itself in the actions of the person who acts. Individuals also need to be free to be responsible for their actions. In this study, an evaluation of liberty, which we consider indispensable (sine qua non) in terms of morality, will be made within the framework of Kant's understanding of knowledge and morality.

Keywords: Immanuel Kant, Epistemology, Ethics, Liberty, Responsibility, Will.

Kaynakça

- Akarsu, Bedia. 1984. *Felsefe Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Savaş Yayınları.
- Akarsu, Bedia. 1999. *Immanuel Kant'ın Ahlak Felsefesi*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Aşkın, Zehra G. E. 2002. "Kant'ın Kuramsal Metafizik Eleştirisi Hakkındaki Bazı Düşünceleri". *Felsefe Dünyası Dergisi*, 36:137-150.
- Cassirer, Ernst. 1996. *Kant'ın Yaşamı ve Öğretisi*. Çeviren Doğan Özlem. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Cevizci, Ahmet. 2017. *Say Büyük Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Say Yayınları.
- Çilingir, Lokman. 2009. *Ahlak Felsefesine Giriş*. Ankara: Elis Yayınları.
- Dursun, Yücel. 2004. *Felsefe ve Matematikte Analitik/Sentetik Ayrımı*. Ankara: Elips Kitap.
- Heimsoeth, Heinz. 1986. *Immanuel Kant'ın Felsefesi*. Çeviren Takiyeddin Mengüşoğlu. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Hume, David. 1986. *İnsan Zihni Üzerine Bir Araştırma*. Çeviren Selmin Evrim. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Kant, Immanuel. 2002b. *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*. Çeviren İoanna Kuçuradi. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Kant Immanuel. 1998. *Critique of Pure Reason*. Transl and Edt by Paul Guyer, Allen W. Wood. USA: Cambridge University Press.
- Kant, Immanuel. 2003. *Ethica – Etik Üzerine Dersler*. Çeviren Oğuz Özgül. İstanbul: Pencere Yayınları.
- Kant, Immanuel. 2002a. *Prolegomena*. Çeviren İoanna Kuçuradi ve Yusuf Örnek. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Kant, Immanuel. 1999. *Pratik Aklın Eleştirisi*. Çeviren İoanna Kuçuradi. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Kant, Immanuel. 1972. "Saf Aklın Eleştirisi için ikinci giriş". Çeviren Tuncar Tuğcu, *Felsefe Dergisi*. 1: 13-29.
- Tuğcu, Tuncar. 2001. *Immanuel Kant ve Transendental İdealizm*. Ankara: Alesta Yayınevi, Ankara.
- Urhan, Veli. 2003. Kant'ın Bilgi Kuramı ve Sentetik Önergeler, *Felsefe Dünyası Dergisi*. 38: 3-20.